

«... Trecutul nostru, dar, nu e un cuvânt banal, o vorbă, de care se face caz la banchete sau conferințe pentru a se smulge aplauzele auditorului: trecutul există, se poate urmări bine în monumentele, bisericile, pietrele, crucile, ce le găsim pretutindeni, și pe care trebuie să le cinștim, fiindcă vom cinști astfel neamul nostru, pe înaintașii neamului nostru».

VIRGILIU N. DRĂGHICEANU¹

A ne reaminti de cei care au contribuit la salvarea patrimoniului sacru al poporului român este o datorie de onoare, exemplul acestora fiind un catalizator al energiilor care au, și vor avea, menirea de a preda aceste inestimabile valori generațiilor viitoare. Pasiunea și profesionalismul acestor înaintași s-au constituit în contribuții majore la opera de salvare, restaurare, conservare a vestigiilor trecutului.

Datele biografice referitoare la Virgiliu N. Drăghiceanu sunt de un laconism desăvârșit.

Născut în luna mai a anului 1879 la Râmnicu Vâlcea², a urmat cursurile Universității din București, fiind licențiat în litere și filozofie.³ Preocuparea pentru identificarea informațiilor referitoare la înaintași l-a condus spre studierea documentelor trecutului. Pe această cale a evidențiat contribuțiile acestora la promovarea învățământului și cercetării științifice. Rezultatele obținute l-au făcut remarcat și apreciat de către cei care, la începutul secolului XX, promovaseră legislația convenită a proteja patrimoniul național evocator al trecutului istoric. În acest context, Comisiunea Monumentelor Istorice (C.M.I.) a lansat un program de acțiune pe care l-a făcut cunoscut și prin intermediul «Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice» (B.C.M.I.) și al «Anuarului Comisiunii Monumentelor Istorice» (A.C.M.I.) în coloanele cărora, V.N.D. s-a integrat treptat⁴ cu salutare contribuții. De la istorie locală la studii ce s-au definit contribuții la istoria României, toate i-au reclamat permanent

o documentare care l-a familiarizat cu izvoarele moștenite de la înaintași. Și pe parcursul anilor de activitate, și-a definit concepția căutând ca în orice împrejurare să ofere auditorului⁵, interlocutorilor, condiția mobilizatoare de a se alătura aceluia care acționau pentru salvarea acestui patrimoniu național. A fost un neobosit călător, care, preluând ștabela de la înaintașii Grigore Alexandrescu, Alexandru Odobescu, Vasile Alecsandri, Ion Ghica, pentru a aminti numai pe câțiva, a acordat o atenție deosebită locurilor pe unde trecea. A avut capacitatea să-și oprească privirile și raționamentele pe acele obiective pe care înaintașii le trataseră sau cu ușurință, sau le evidențiaseră numai parțial calitățile ce le confereau caracterul de monument cu mandat de a fi predat-preluat ca sacră moștenire de la trecut pentru viitor.

⁵ Un exemplu din multe altele îl constituie expunerea din 16 ianuarie 1913 făcând parte din ciclul: «Palatele noastre domnești, conferință de arheologie națională ținută la școalele de infanterie cu 18 ilustrații și planuri», București, 1913, 26 p.

¹ Virgiliu N. Drăghiceanu, *Palatele noastre domnești*, conferință de arheologie națională ținută la școalele de infanterie, cu 18 ilustrații și planuri, București, 1913, p. 25-26.

² Virgiliu N. Drăghiceanu, *Din istoricul școalelor naționale - întemeierea școalelor din Roman și Dâmbovița de către pitarul Mihail Drăghiceanu (1832-1861)* profesorul, București, 1914, 31 p.; V.N.D., Mathei M. Drăghiceanu, *O viață închinată binelui public, publicată după notele sale biografice, actele timpului și amintiri personale*, București, 1914, V + 285 + 4 + 5 portrete + 2 planșe; *Enciclopedia Română Minerva*, Cluj, 1930, p. 398; *Dicționarul enciclopedic ilustrat, Cartea Românească*, București, 1938, p. 167; Lucian Predescu, *Enciclopedia României*, București, 1940, p. 296; *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 131; Cristian Moiescu, *Târgoviște, „Monumente Istorice și de artă”*, București, 1979, p. 6, 8, 27, 28, 34, 60, 65, 78, 79, 81, 86, 179, 216, 220, 221, 222, 223, 224, 233, 236, 243.

Arh. St. Râmnicu Vâlcea, Registrul de stare civilă - Născuți 1879; Arhiva Primăriei Municipiului București. Registrele de stare civilă pentru decedați;

1. Actul de deces al lui Virgiliu N. Drăghiceanu, născut 18 mai 1879, în Râmnicu Vâlcea, fiul lui Nicolae și al Mariei, decedat la 18 decembrie 1964, în București. (Menționăm că a fost înmormântat în cimitirul din Târgoviște, având fixată o placă pe crucea familiei, a cărei inscripție îl definește concludent).

2. Actul de deces al soției Constantina Drăghiceanu, fiica lui David și a Anei, născută în 5 decembrie 1899, în Grozești, județul Mehedinți, decedată la 1 august 1981, în București. (Menționăm că pe placa fixată pe crucea din cimitirul din Târgoviște data nașterii este: 5 noiembrie 1900).

³ Virgiliu N. Drăghiceanu, licențiat în litere și filozofie, conservatorul colecțiilor Comisiunii Monumentelor Istorice, *Monumentele istorice din județul Dâmbovița*, București, 1912, p. 35 (extras din „Almanahul Dâmboviței”), la p. 33 o fotografie a lui V.N.D.

⁴ Preocupările sale au fost publicate și în revistele: «Convorbiri literare», «Gândirea», «Biserica Ortodoxă Română», în volume omagiale etc.

V.N.D., personalitate complexă, cu o bogată informație completată permanent, cu capacitatea de a realiza comparații, conexiuni, a manifestat constant respectul convenit trecutului, monumentelor istorice. Ca bun paleograf, a studiat⁶ cu asiduitate inscripțiile, având răbdarea și tenacitatea de a relua lecturile înaintașilor, contribuind la reformularea lor. Aceste calități l-au integrat în eșalonul acelora care printr-o dăruire totală au contribuit în cadrul C.M.I. la depistarea, definirea, clasificarea tezaurului moștenit, la cercetarea, restaurarea și conservarea acestuia.

A-i defini locul convenit este astăzi, paradoxal, ușor și dificil în același timp, întrucât evantaiul preocupărilor l-au impus prin participări benefice, demne de a fi reținute ca un bun exemplu pentru generațiile care urmau a prelua această onorantă ștafetă.

Intenționăm ca în rândurile care urmează să evocăm pe arheologul care atât în cadrul periplurilor sale cât și în cercetările sistematice a dovedit o constantă preocupare, căutând să sesizeze și să salveze elementele definitorii ale monumentelor. Conservator al valorilor preconizate a fi teaurizate de C.M.I., de Casa Bisericii, organizator de expoziții permanente și temporare, susținător al prezentării trecutului României pe plan mondial pentru a fi cunoscut cum se cuvinte, V.N.D. a lucrat în toate împrejurările metodic, reușind ca prin exemplul tonic să antreneze energiile umane. Pe această cale a reușit să completeze tezaurul monumentelor cu noi valori. Era rezultatul firesc al parcurgerii drumurilor țării, al cunoașterii inestimabilelor creații cărora cu răbdare le-a descifrat sensurile, le-a sesizat calitățile.⁷

Muzeografului i s-au alăturat calitățile pasionatului arheolog care, în decursul deceniilor de activitate, a scos la iveală numeroase monumente, ignorate total sau parțial, facilitându-se salvarea, restaurarea și integrarea în rândul celor mai semnificative piese ale patrimoniului național. Jurnalele de săpături, studiile publicate înregistrează aceste preocupări cărora le-a conferit, în condițiile începutului de veac XX, o atenție deosebită.

Răbdarea, tenacitatea, receptivitatea și capacitatea de a colabora cu reprezentanții diverselor discipline care contribuiau la această operă l-au ajutat la obținerea rezultatelor ce l-au impus ca un specialist de clasă, C.M.I. încredințându-i pe parcursul anilor multiple probleme spre rezolvare.

De reținut și calitatea de bun conferențiar pe care a dovedit-o pe parcursul mai multor decenii, onorând auditoriul prin teme pertinente, bine pregătite și o prezentare atractivă. Pentru V.N.D. asemenea acțiuni constituiau, predilect, un prilej de abordare și a celor mai spinoase aspecte ce trebuiau să determine o atitudine favorabilă pentru monumente, pentru salvarea și receptarea lor cum se cuvinte.

V.N.D. a știut, după cum afirmam anterior, să asigure și o bună colaborare cu specialiștii realizând o echipă la care contribuțiile tuturor erau apreciate și recunoscute. În studiile sale acestor colaboratori le releva contribuțiile aduse în elucidarea unor aspecte ale cercetărilor. Arhitecți, numismați, chimiști, constructori i-au fost asemenea colaboratori, rapoarturile, respectul reciproc definind relația instaurată și permanentizată pe parcursul deceniilor de activitate. Notabilă este și receptivitatea la tehnică. În acest context putem aminti preocuparea permanentă ca în călătoriile întreprinse să aibă și un aparat de fotografiat, pe pelicula căruia a înregistrat tot ceea ce a considerat demn a fi reținut peste ani. Mai mult, caută să realizeze o suită de imagini care să ofere ulterior

⁶ Comunicările publicate în «B.C.M.I.» și «A.C.M.I.» pe parcursul a trei decenii sunt în acest sens o concludentă demonstrație. Completarea «B.C.M.I.» an II, nr. 2, 1991, Radu Sc. Greceanu, p. 220–222, bibliografie din «B.C.M.I.» 1908–1945 și «A.C.M.I.» 1914–1915 și 1942–1943, menționând și colaborarea lui V.N.D. cu Gr. Pișculescu.

⁷ «B.C.M.I.», an XX, nr. 51, I–III, 1927, coperta I, v.; idem an XXX, nr. 94, X–XII, 1937; ib. an XXXI, nr. 95, I–III, 1938; «A.C.M.I.» pe 1943, București, 1946, p. 8, foștii membri V.N.D. 1938–1941; p. 7, noile alegeri au avut loc la 15.X.1941; în «B.C.M.I.» an XXXIII, nr. 105; VII–IX 1940 nu mai este menționat ca membru.

posibilitatea de a compara aspectele ante și post acțiunilor de cercetare, restaurare a monumentului. Pe această cale fazele de șantier, secțiunile arheologice – ansambluri sau obiecte – sunt elementele care astăzi ne ajută să-i definim metoda de lucru, pedanteria demonstrată. Pedanteria este relevantă și de acele situații când anumite afirmații erau infirmate de studiile altora sau de propriile sale cercetări ulterioare. Avea în asemenea situații tăria de a reveni pentru a conferi adevărului locul convenit. În acest sens rectificările, eratele, reluările de studii le întâlnim ca o constantă atitudine critică față de propria-i creație.

Avem datoria să reținem și atitudinea manifestată într-un moment de maximă solicitare a civismului fiecăruia. A fost unul din cei desemnați să rămână în București pentru a asigura în timpul ocupației inamice o protecție a monumentelor. Alături de membrii C.M.I. a întreprins toate demersurile posibile pentru a atenua campania de răpire și distrugere a patrimoniului artistic și istoric neevacuat. Suferințele morale și fizice l-au mobilizat în tot ceea ce a întreprins în acest sens. Mai mult l-au determinat să ofere posterității o concludentă relatare a zilelor îndurate.⁸

Revenind la opera editată, considerăm că este demn să subliniem prezența unor reflexii, ce-i caracterizează studiile, conferințele prin caracterul pertinent și mobilizator pentru contemporani. Și de ce să nu o spunem, apelurile lui sunt azi de o mare actualitate revendicându-ne nouă și urmașilor să abordăm neîntârziat o atitudine care să contribuie la salvarea patrimoniului.

Pentru V.N.D. anii de activitate în cadrul C.M.I. în calitate de conservator, de secretar, secretar-director și membru au fost ani de dăruire pe care posteritatea o poate recepta, predilect, din studierea atât a monumentelor salvate cât și a paginilor publicate, prezente în periodicele timpului și ca lucrări definitorii. A le identifica, a le reuni într-o bio-bibliografie ar constitui pentru cel care până la sfârșitul vieții, în decembrie 1964, a fost un pătimaș apărător al monumentelor, cel mai frumos monument de cinstire și de exprimare a respectului pentru ceea ce a întreprins prin publicarea și difuzarea spre știință.

Contemporanii au știut să aprecieze contribuțiile sale la propășirea cercetării trecutului integrându-l⁹ în rândurile forului științific al Academiei Române prin desemnarea ca membru corespondent; acum cu atât mai mult studierea vieții și opereii acestui înaintaș este o obligație ce ne revine. Realizarea bio-bibliografiei va permite și o analiză critică care va releva contribuțiile lui V.N.D. la propășirea cercetării istorice, va evidenția și acele afirmații care au cunoscut corectiva altor lecturi.

⁸ Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, București, 1920, 367 p. fiind o reluare a articolelor publicate în coloanele «Neamului Românesc» în anul 1919.

⁹ A fost propus membru-corespondent al Academiei Române de către Nicolae Iorga. În ședința din 4 iunie 1926, vicepreședintele Academiei Române, Andrei Rădulescu, a citit raportul lui Nicolae Iorga: «De ani de zile, d-l Virgil Drăghiceanu e cel mai harnic colaborator al Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice, căruia i-a dat numeroase studii de o însemnătate deosebită. Cercetător neobosit al vechilor biserici și palate, D-sa e fericitul descoperitor al mormintelor de la Argeș de cari s-a ocupat într-un lung studiu. Lucrarea sa asupra clădirilor brâncovenești și catalogul său de icoane sunt de o întrebuintare deasă pentru oricine studiază vechea noastră artă.

Îl propun ca membru corespondent al Academiei noastre, procedându-se la votarea cu bile, d-l Virgil Drăghiceanu întrunește din 22 voturi, 21 voturi pentru.

D-l Președinte I.C. Negruzzi proclamă ales membru corespondent al Academiei, la Secțiunea Istorică, pe d-l Virgil Drăghiceanu».

Arhiva Academiei Române, Mapa A7 1925–1927, dosar 1626, f. 16. Scrisoarea lui Virgiliu N. Drăghiceanu adresată la 19 iulie 1926 președintelui Academiei Române prin care mulțumește pentru primirea ca membru corespondent al acestui for științific.

1. 1926 iulie 19. Scrisoarea lui Virgiliu N. Drăghiceanu adresată președintelui Academiei Române. Arhiva Academiei Române, Mapa A7 1925–1927, dosar 1626, f. 16.
2. Monumentul funerar din cimitirul din Târgoviște la mormintele familiei Drăghiceanu având în partea de jos adosate două plăci de marmură cu texte referitoare la Virgiliu N. Drăghiceanu și soția lui.
3. Detaliu placa dedicată lui Virgiliu N. Drăghiceanu.

Pentru a susține cele afirmate în această succintă caracterizare, vom recurge la citarea unor pasaje din scrierile sale, meritorii și definitorii.

Cu prilejul cercetării relicvelor din orașul Craiova, arheologul opina:

«[...] Se impune primăriei orașului Craiova exproprierea și conservarea antichităților aflate pe strada Hurezului, cari provin de la cel mai glorios trecut al orașului, cu atât mai mult cu cât din îngrijirea imaginatelor ruine de castele plâsmuite, în parcul Bibescu, se vede că există nevoia unui simț de conservare a rămășițelor trecutului».¹⁰

Începuturilor constructive și relicvelor acestor timpuri le-a acordat preponderent atenție. Popasul făcut în zona Porților de Fier îi dă prilejul să aprecieze:

«[...] În totul, Vodița face impresia unei clădiri patriarhale, ceea ce nu e de mirare pentru patriarhalele împrejurări, de la începutul statului nostru, în care ea luă ființă. Ea trebuie considerată ca terminus ab quo în evoluția arhitecturii noastre bisericești».

cercetărilor întreprinse la ctitoria lui Constantin Brâncoveanu din București. Analiza atenta a spațiilor, tradițiilor, obiectelor din patrimoniul Bisericii Sf. Gheorghe Nou l-a condus la descoperirea mormântului lui Constantin Brâncoveanu, unde Maria, soția celui ucis la Istanbul, i-a adus osemintele pe care, cu discreția necesară, le-a depus în incinta bisericii sub o lespede princiară lipsită de inscripție. Tradiția orală transmisese către veacul nostru informația că în acest lăcaș s-ar fi depus pentru eternitate rămășițele domnitorului martir. Lui V.N.D. i-a reținut atenția însă o candelă pe care a avut plăcuta surpriză să descopere o definitorie inscripție care a permis elucidarea misterului care planase timp de 200 de ani¹³.

Anul bicentenarului morții lui Brâncoveanu îl consacrau prin descoperirea de la 9 iulie 1914 a mormântului din incinta Bisericii Sf. Gheorghe Nou. În prefața cărții releva importanța descoperirii.

Ani de zile a acordat o constantă preocupare șantierului organizat la Curtea de Argeș menit a salva și pune în valoare monumentul definitoriu al începuturilor statului feudal Țara

Studiul a fost prezentat în cadrul congresului Asociației Române pentru înaintarea științelor ținut la Târgoviște.¹¹

Peste ani, reluând cercetările de la Vodița, scotea la iveală în anul 1928, fundațiile – fapt care i-a permis să stabilească analogiile cu alte construcții. Antrenase la aceste cercetări pe arhitecții și conductorii: Atanasescu, Ioanițescu și Moisescu¹². Un moment deosebit de emoționant l-a trăit cu prilejul

Românească. Putem afirma că spectaculoasele descoperiri sunt rezultatul spiritului de echipă, răbdării, prudenței, urmăririi atente a fiecărei componente a edificiului, al cunoașterii și interpretării tradițiilor. Ca o încununare a venit și ziua de 31 iulie 1920 când a fost descoperit mormântul lui Radu Negru. Jurnalul de șantier este o fidelă mărturie a acestor relicve care l-au condus la rezultatele obținute¹⁴.

¹⁰ «B.C.M.I.», an III, nr. 4, fasc. 12, X–XII, 1910, p. 192–194, «Zidurile Băniei Craiovei».

¹¹ «B.C.M.I.», an V, 1912, p. 97–109, articolul Vodița istorie și descriere.

¹² Ibidem, an XXII, nr. 62, X–XII, 1929, p. 149–156, articolul Săpările de la Vodița.

¹³ Administrația Casei Bisericii, În amintirea lui Constantin Brâncoveanu 1714–1914, Lăcașurile voievodului și viața lui, ochire arheologică și istorică, de V.N.D. Conservator al Muzeului Comisiunii Monumentelor Istorice, București, 1914, p. 13, 27, 68–69, 108; «B.C.M.I.», an VII, nr. 27, VII–IX 1914, p. 111–126. Mormântul lui Constantin Brâncoveanu Basarab voievod; ibidem, an XIX, nr. 48, IV–VI 1926, p. 88, Biserica Sf. Gheorghe Nou; ibidem, an II, nr. 3, VI–IX 1909, p. 101–111, Curțile domnești brâncovenesti: I – Doicești; ibidem, an II, nr. 4, X–XII 1909, p. 149–164, Curțile domnești brâncovenesti: II – Mogoșoaia; ibidem, an III, nr. 2, IV–VI 1910, p. 49–70, Curțile domnești brâncovenesti: III Potlogi; ibidem, an IV, nr. 13, 1911, p. 49–78, Curțile domnești brâncovenesti: IV Curți și conace fărâmate, însoțite de schițe realizate de arhitectul Ion D. Traianescu; ibidem, an VI, nr. 23, 1913, p. 131–133, Curțile domnești brâncovenesti: V Lămuriri asupra curții din Brâncoveni după planuri contemporane; ibidem, an III, nr. 1, I–III, 1910, p. 48. Noi pietre de la

Doicești; ibidem, an XIX, nr. 47, I–III 1926, p. 1–8, Palatul lui Constantin Vodă Brâncoveanu din București.

¹⁴ «B.C.M.I.», an V, 1912, p. 96, comunicarea II. Inscripțiile de la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, referiri la inscripțiile de pe pietrele tombele, inclusiv ale membrilor familiei Brătianu, precum și cea de pe un clopot. Ibidem, anii X–XVI, 1917–1923, p. 9–76, Curtea Domnească din Argeș – Note istorice și arheologice; p. 134–141, Jurnalul săpăturilor din Curtea Domnească a Argeșului; Arh. St. București – municipiu, fond C.M.I., inv. 413, dosar 133/1917, f. 255; Procesul verbal din 5.I.1925 al C.M.I. prin care se acordau lui V.N.D. 150.000 lei pentru continuarea săpăturilor de la Argeș, menționându-se că suma i-a fost acordată încă din anul 1924, dar n-a folosit-o fiind ocupat cu cercetările de la Câmpulung; «B.C.M.I.», an XIX, nr. 48, IV–VI 1926, p. 57; ibidem, an XXIV, nr. 68 IV–VI, 1931, p. 91–93, Inscripția de la exteriorul bisericii Domnești din Curtea de Argeș descoperită de arhitectul Sterian; ibidem, an XXIV, nr. 67, I–III, 1931, p. 44, Cu privire la biserica Domnească din Curtea de Argeș: I. Arhitectura bisericii și o inscripție; II. Moaștele Sfintei Filoftea, «Gândirea», an III, nr. 5, 1923, p. 105–107, Biserica Domnească din Curtea de Argeș.

Zona prahoveană i-a reclamat atenția în studierea fostelor case ale Cantacuzinilor de la Măgureni. Săpăturile întreprinse între 13 iunie – 27 iulie 1916, având o salutară contribuție din partea arhitecților Toma Socolescu și Nicolae Gabrielescu, a numismatului Constantin Moisil, l-au condus la definirea componentelor. În studiul publicat¹⁵ autorul a întreprins o documentată cercetare a zonei, a casei și a familiei ctitorilor. Studiul este bogat ilustrat cu imagini, marcând etapele săpăturilor, detalii.

În luna mai a anului 1923, cercetările îl aduceau pe plaiuri gorjene la Bengești în incinta bisericii unde a avut prilejul să întreprindă o săpătură benefică, inclusiv în zona unde se aflau mormintele ctitorilor. Rezultatele i-au permis ulterior să publice un semnificativ studiu¹⁶ în care referindu-se la ctitoria din 1738, ridicată de consilierul împărațesc Staico Bengescu și soția lui, Maria, preciza că această construcție înlocuise o ctitorie mai veche. Cercetarea mormintelor i-a permis să studieze costumele soției ctitorului. Desenele obiectelor descoperite au fost realizate de pictorul I. Mihail.

Premergător acțiunii de restaurare a bisericii Mănăstirii Cozia, întreprinde o atentă cercetare care i-a oferit satisfacția de a studia și zona pronaosului, prilej cu care a săpat și în perimetrul mormântului lui Mircea cel Bătrân. A fost posibilitatea de a stabili caracteristica ce-l definește ca fiind un sarcofag de piatră¹⁷.

O conjunctură deosebită l-a purtat și pe plaiuri buzoiene. Interesul manifestat de căutătorii de comori de a obține autorizarea efectuării unor săpături a determinat C.M.I. să-l delege pe V.N.D. să constate cum s-au respectat clauzele de către întreprinzători. Venind pe șantier el a avut prilejul de a constata incorectitudinea acestora. Operativ, a trecut la efectuarea unor cercetări arheologice pentru a salva ceea ce nu fusese încă atacat de jefuitoarii de comori. Constatând că evenimentele, probabil de natură seismică, au determinat prăbușirea edificiului la puțin timp după ce fuseseră înmormântați ctitorii, a permis peste ani prezervarea pietrelor tombale, a mormintelor. Rezultatele publicate și mai ales reacția față de vandalismul căutătorilor au avut drept urmare restituirea ulterioară de către aceștia a uneia din piesele sustrase¹⁸.

Prestigiul conferit de anii de muncă asiduă este concludent exprimat de măsura adoptată de către C.M.I. atunci când, la Aiud, în centrul orașului, la bastionul preconizat a fi restaurat s-a impus stoparea lucrărilor până la venirea pe șantier a lui V.N.D.¹⁹

O reacție benefică pentru vestigiile trecutului o manifestă și cu prilejul deplasării la Iași; constatând situația creată prin efectuarea unor demolări de clădiri în zona fostei curți domnești care au scos la iveală vestigii considerate necesar a fi conservate, propune C.M.I. luarea măsurilor adecvate.²⁰

Revenind în județul Buzău pentru a anticipa intervenția altor căutători interesați a cerceta fosta mănăstire Vintilă Vodă, V.N.D. efectuează cercetări la primele amplasamente. Studiul întreprins îi permite stabilirea etapelor, evoluția. El menționa: «Sumarele săpături ce le-am făcut pentru aflarea planului bisericii și pentru explorarea mormintelor mi-au permis a afla în movila din mijloc ascunsă sub dărâmături și pământ vegetal, biserica, din care se mai păstrau încă ziduri înalte de trei metri până la pardoseală.»²¹

O altă fațetă a activității, solicitându-i timp și efort fizic, dar cu efecte în privința largirii orizontului cunoașterii țării și

a valorilor pe care le avea, a putut să o stăpânească prin deplasările accidentale, sau bine definite într-un itinerar prestabilit. În acest context o atenție deosebită a acordat-o monumentelor din epoca lui Constantin Brâncoveanu.²² Atunci când abordează situația ansamblului de la Doicești definește că totalitatea caselor, antenanselor, biserica și curtea propriu-zisă fac parte din noțiunea de curte. Studiul îi permite să facă o incursiune în epocă relevând realizările domnitorului. Aceeași atenție o acordă ulterior și curții de la Mogoșoaia.

O primă sinteză a acestor studii întreprinse o regăsim tratată în anul 1913 când elabora conferința „Palatele noastre domnești”. Acum el enunța o serie de pertinente considerații: «...pentru ca să înțelegi, însă, ceva din trecut, trebuie să te dezbraci de personalitatea actuală, să te afunzi cât mai mult în trecut, să judeci și să simți potrivit epocii în care te-ai scoborât, pentru ca să poți privi subiectul cu obiectivitate...». «...Domnilor, trecutul nu e o vorbă goală, o banalitate fără nici un sens, în mijlocul problemelor ce ne impune epoca în care trăim; este experiența și viața istorică, pe care au dus-o strămoșii și părinții noștri până în pragul timpurilor în care trăim...» «...Popoarele, care sunt pătrunse mai mult de acest trecut național, acelea au o conștiință națională mai dezvoltată, acelea își au mai bine fixate țintele către care tind; iar acele popoare care nu sunt destul de convinse de rolul trecutului în dezvoltarea neamului acelea sunt supuse pieririi».²³

În anul 1914 referindu-se cu durere la soarta palatului lui Bibescu Vodă, realizare a arhitectului Schlater, aprecia că: «se dărâmă sub ochii indiferenți ai bucureștenilor... Aceași soartă așteaptă, deci, monumentele mai noi, ca și pe acele mai vechi. Să le salvăm cel puțin amintirea».²⁴

Deplasarea la monumente îi permite să consemneze episoade ale momentelor vitrege care s-au înscris în istoria zbuciumată a locurilor și a oamenilor ce prin comportamentul lor s-au situat în cele mai diverse ipostaze. Un asemenea exemplu l-a constituit lectura inscripției de pe muntele Rusu din apropierea Mănăstirii Neamț.²⁵ Textul evoca evenimentele din iunie 1821 când au fost salvate de la pieire odoarele, icoanele și documentele prin discreta evacuare și adăpostirea în acel loc pentru a nu cădea pradă ocupanților străini. Inscripția evoca și data reînțoarcerii acestora la mănăstire: 28 octombrie 1822.

Deplasarea la Micșuneștii Mari din fostul județ Ilfov i-a oferit posibilitatea de a cunoaște situația bisericii ridicate în secolul XVIII în curtea boierilor Micșunești. Face cu acest prilej o succintă prezentare a edificiului, a stării de conservare.²⁶ Supunând atenției mormintele domnești ale familiei lui Matei Basarab, are prilejul de a defini originea poloneză a pietrarului care a executat în secolul XVII săparea inscripțiilor.²⁷

Anul 1917 a înregistrat preocuparea C.M.I. pentru a elucida și problema stabilirii dacă craniul de la Mănăstirea Dealu este al lui Radu cel Mare sau al lui Mihai Viteazul. Dificila rezolvare a fost încredințată lui V.N.D. La 28 decembrie se consemna concluzia că acest craniu era al lui Radu cel Mare.²⁸

²² Nota 13; «B.C.M.I.», an XIX, nr. 48, IV–VI, 1926, p. 88.

²³ V.N.D., *Palatele noastre domnești, conferință de arheologie națională, ținută la școalele de infanterie cu 18 ilustrațiuni și planuri*, București, 1913, p. 3–4.

²⁴ «B.C.M.I.» an VII, nr. 28, X–XII, 1914, p. 174–179.

²⁵ «B.C.M.I.» an VIII, nr. 31, VII–IX, 1915, p. 143–144. *Cronica*; Inscripții.

²⁶ «A.C.M.I.» pe 1914, București, 1915, p. 87–92.

²⁷ «B.C.M.I.», an VIII, nr. 32, X–XII, 1915, p. 170–176. *Morminte domnești – Matei Basarab, Doamna Elena și fiul lor Mateiaș, ultimele zile, meșteri și stil*.

²⁸ În condițiile ocupării unei părți din teritoriul României de către armatele inamice, patrimoniul a fost supus unui sistematic act distructiv, acolo unde nu putea fi cărat spre capitalele acestora ca pradă de război. Într-o asemenea situație, strădania C.M.I. a încercat să atenueze jaful și să salveze ce se putea salva. Permanentă stare de alertă a reclamat măsuri prompte. La 5.XI.1917, procesul verbal consemna poziția lui V.N.D. față de acțiunea ocupanților care preconizau să ridice obiectele de bronz, alamă și aramă de la cele 1600 monumente. El susținea că acestea fac parte din patrimoniul artistic și arheologic al României. Arh. St. București. Municipiu, fond C.M.I., inv. 413, dosar 133/1917, f. 6. Problema a fost reluată la 28.XII.1917, când s-a hotărât ca parohiile să anunțe că obiectele vizate au funcționalitate în cultul religios și multe din ele au valoare artistică și istorică și ca atare să nu fie rechiziționate, ibidem f. 14; problema stabilirii identității craniului de la mănăstirea Dealu, ibidem f. 8, 13.

¹⁵ «B.C.M.I.», an XVII, nr. 39, I–III 1924, p. 14–42. *Casa Cantacuzinilor din Măgureni*; p. 42–45. *Jurnalul săpăturilor*; V.N.D., *Casa Cantacuzinilor din Măgureni*, București, 1924 p. 43, foto scene de pe șantierul arheologic.

¹⁶ «B.C.M.I.», an XIX, nr. 50, X–XII, 1926, p. 147–151. *Costumul jupânesei Maria Bengescu Consiliereasa*, foto desenele realizate de pictorul I. Mihail; ibidem, an VIII, nr. 29, I–III, 1915. *Cronica*; ibidem, an XXIV, nr. 69, VII–IX 1931, p. 105, *Monumentele istorice din Oltenia, raport din anul 1921*; ziua de 28 septembrie 1910.

¹⁷ «B.C.M.I.», an XXIV, nr. 67, I–III, 1931, p. 20–24, *Mormântul lui Mircea Vodă cel Bătrân*, fotografia sarcofagului.

¹⁸ «B.C.M.I.», an XXIV, nr. 70, X–XII, 1931, p. 159–176, *Săpăturile din Buda, Lapoș și Tisău, județul Buzău*; ibidem, an XXVI, nr. 75, I–III, 1933, p. 39–44.

¹⁹ «B.C.M.I.», an XXIV, nr. 70, X–XII, 1931, p. 190.

²⁰ «B.C.M.I.», an XXVI, nr. 75, I–III, 1933, p. 38.

²¹ «B.C.M.I.», an XXVI, nr. 78, X–XII, 1933, p. 167–171.

Timp de mai bine de două decenii număr de număr al «B.C.M.I.» a consemnat la rubrica «Comunicări» succinte dar concludente contribuții ale trecerii lui V.N.D. pe la monumentele care i-au reținut atenția nu numai prin arhitectura și istoria lor ci și prin valorile pe care le dețineau ca relicve ale trecutului. Un exemplu: deplasarea la mănăstirea Samurcășești, din apropierea Bucureștilor, i-au oferit prilejul de a studia inscripțiile de pe pietrele de morminte, de pe un monument (mai precis cenotaful lui Valter Mărăcineanu de pe o anaforiță, de pe un epitaf, de pe o cruce).²⁹

O atenție deosebită a acordat-o Mitropoliei Târgoviștei realizând o suită de note evocând vechea ctitorie, rolul avut între anii 1520–1668, biserica fiind martoră la toate momentele «de bucurie sau de întristare» și ea având de suferit. «După evenimentele războinice, de la finele veacului al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea, Mitropolia rămâne dezvelită de plumb, astfel că ploaia strica toată zugrăveala și bolțile, mai ales în urma ocupării și jafului Târgoviștei, trei luni, de Voievodul Ardealului, Bator Gabor, sub Radu Vodă Șerban; de aceea Matei Basarab făcu un al doilea înveliș de plumb Mitropoliei, cum reiese din pisania bisericii făcute mai târziu de Constantin Brâncoveanu».³⁰ După moartea lui Constantin Brâncoveanu, timp de un secol cunoaște agonia. Sunt înregistrate și momente când se fac unele reparații. Lovitura de grație o înregistrează la 1821, când plumbul acoperișului este luat de eteriști pentru confecționarea gloanțelor. De aici încolo ploaia va contribui rapid la distrugerea bolților, a picturilor.

La 1881, o comisie compusă din Slavici, arhitectul Mandrea au înregistrat starea de fapt, intervențiile precursorilor contribuind și ele la distrugerea unității arhitecturale. Propunerile modeste preconizau prezervarea bisericii. La 1889 însă lucrarea va fi încredințată lui Lecomte de Noüy.

V.N.D. face cu acest prilej o pertinentă caracterizare a aceluia care fusese adus să restaureze monumentele: «Acesta este un arhitect emerit, bun cunoscător al artei bizantine a orientului, dar om abstract, crescut la școala arhitectului francez Viollet-le-Duc, fără cunoștințe istorice, fără puțința de orientare în trecutul artei noastre, începu studiile de cercetare ale bisericii...». «...Este de plâns în această sistematică nimicire, distrugere aproape a tuturor măturiiilor istorice aflate în biserică». «...Clădirea de astăzi este o reconstituire ipotetică, ea rămâne cel mai important monument de artă zidită în epoca contemporană...»³¹

Drumurile Olteniei l-au purtat la 2 septembrie 1909 la Brâncoveni unde are prilejul de a acorda atenție bisericii Ostrov dar și a remarca în apropiere de satul Greci... «urmele drumului lui Traian. După ce șoseaua ce vine de la Caracal îl utilizează în bună parte și după ce străbate Brazda lui Novac (ce se prezintă în felul unui șanț de trei-patru pași, cu o eșarpă și cu direcția Est-Vest), apoi apucă spre Nord-Vest printre semănături, outându-se încă distinge cu forma unui drum șoseluit, lat de paisprezece pași. Fiindcă și această cale a «Domnului de rouă», sau a lui Traian, cum afirmă tradiția, dispăre, an cu an, supt silințele celor ce voiesc să aibă cât mai mult pământ cultivabil pe moșia lor, este bine a se lua măsuri, dându-se instrucțiuni, prin primării, tuturor proprietarilor riverani, ca această importantă măturie de pe vremea cuceririi lui Traian să fie păstrată».³²

Cu acest prilej relevă și calități de folclorist dând explicația culeasă de la localnici a noțiunii «Domnului de rouă». Peste câteva zile, la 9 septembrie 1909, nota referitor la Mănăstirea Arnota, printre altele: «mormântul domnului, sigilat în marmură, este o operă de mare importanță în evoluția sculpturii în piatră și singura moștenire asupra armamentului și echipamentului nostru de acum 250 de ani: la colțuri sunt reprezentate platoșe,

făcute din plăci lunguiețe de metal, cu mâneci scurte, în ele înfipte steaguri de infanterie, mari cu cruce în vârf, încrucișată cu o trâmbiță lungă, un instrument de vânt și un buciom; la mijloc se reprezintă coroana domnească, cu cruce încadrată într-un ecuson, format din jumătate de foi de acant, la dreapta și stânga, în mijlocul căruia este un vultur: cu capul întors la stânga, crucea în plisc, șade pe un coif feudal, prevăzut cu apărători. La coloanele de jos sunt tobe turcești (în formă de jumătate de sferă) cu halebarde și tolbe de săgeți, la un colț; iar la celălalt colț tobe lunguiețe, a căror piele este întinsă cu sforice, se încrucișează cu steaguri de cavalerie, mai jos afete de tun afrontate».³³

La 12 septembrie 1909, vizitând localitatea Grămești identifica: «[...] o admirabilă biserică de lemn, superbă ca artă națională și foarte însemnată ca document pentru urmărirea fazelor prin care trece construcția bisericilor de la peșterile munților, până la minunea Curții de Argeș». «... Fiind zidirea mitropolitului Ștefan și având un mare interes arhitectonic, socot că trebuie înscrisă între monumentele istorice. Nu e tencuită, dar are un superb pantocrator [...]».³⁴ Astfel, referindu-se la «Vechea biserică de lemn din Grămeștii Vâlcei», în 1910, aprecia contribuțiile creatorilor anonimi: «Aici lemнарul a renunțat la gândul de a mai imita meșteșugul zidarului sau al pietrarului – gândul care îl urmărește și în felul cum a săpat pisania – și a dat drumul numai inspirației sufletului său țărănesc. Căci nimic din motivele decorative de aci nu mai amintește de decorațiunile pietrarilor și zidarilor – cari lucrează după tipicul bizantin mai mult sau mai puțin curat; aci e numai artă românească, aceeași pe care o face ciobanul la munte, când, numărându-și zilele ce mai are până să coboare în vale, crestează răbdător, înflorind frumos, furca pe care are să o aducă logodnicei lui; aceeași artă pe care o face țaranul împodobindu-și tronul în care își va ține zestrea sau stâlpii prispei și porților care-i ornamează casa; aceeași pe care o fac femeile în lungile seri de iarnă când își înflorează ile sau fotele.

În această privință astfel de documente date, referitoare la arta noastră națională, sunt de cea mai mare importanță pentru acel ce va face cândva istoricul ei».

Reluăm itinerarul constatând că în ziua următoare neobositul drumeț cercetător s-a oprit iscoditor și la schitul Zghiabul, amplasat «[...] în apropierea unui izvor făcător de minuni, care până azi, ca apa de băut și ca apa de băi, tămăduiește toate bolile... Aceste izvoare, cu un admirabil gust de pucioasă, ar putea servi și astăzi pentru coloniile școlare ce s-ar înființa în această admirabilă poziție. Probe de apă am luat pentru a le da Institutului de chimie spre analizare».³⁵

Semnificative sunt și notele istorice referitoare la ctitoria lui Matei Basarab ridicată la Târgoviște în septembrie 1650 având hramul Sf. Nicolae. Biserica Sf. Împărați la data vizitării de către V.N.D. era o ruină. Evocă zbuciumata ei istorie, inclusiv situația temporară din 1821 când a fost transformată de către ocupanți în geamie. Amintind de momentul când după 1845 s-a renunțat la folosirea ei, el constatând gradul de ruinare nota: «...sărmana biserică, care totuși are destulă soliditate și destulă importanță pentru a merita să i se facă, dacă nu o completă restaurare, cel puțin lucrări de conservare [...]».³⁶

Popasul în zona comunei Cetățeni din fostul județ Muscel i-a facilitat cunoașterea a numeroase monumente concludente pentru studierea trecutului. În raportul adresat C.M.I. asupra antichităților evidențiază situația cetății și a schitului Negru Vodă făcând o descriere a ambianței în care precursorii au trăit pe aceste plaiuri. Evocă bogata toponimie locală și face o descriere a acestor monumente venind cu o serie de propuneri pertinente pentru salvarea relicvelor moștenite.³⁷

²⁹ «B.C.M.I.», an XIX, nr. 49, VI–IX, 1926, p. 123–124 comunicarea *Mănăstirea Samurcășești – Ilfov*.

³⁰ V.N.D., *Mitropolia Târgoviștei – Note istorice și arheologice cu 18 ilustrații și planuri*, București, 1933, 24 p. + 18 pl. ilustrații, erată, prefată 15.X.1933.

³¹ Ibidem, p. 10.

³² «B.C.M.I.», an XXVI, nr. 76, IV–VI, 1933, p. 49–75. *Monumentele Olteniei*, raportul al II-lea.

³³ Ibidem, an XXVII, nr. 81, VII–IX 1934, p. 61–63. *Monumentele Olteniei*, al III-lea raport cuprinde vizita din ziua de 9.IX.1909.

³⁴ Ibidem, p. 65–66; ibidem, an III, nr. 3 VII–IX 1910, p. 110–114.

³⁵ Ibidem, an XXVII, nr. 81, VII–IX, 1934, p. 99–120, *Monumentele Olteniei*, al III-lea raport.

³⁶ Ibidem, an III, nr. 3, VII–IX, 1910, p. 124–125. *Ruina Sf. Împărați din Târgoviște – note istorice, foto*.

³⁷ Ibidem, an V. 1912, p. 89–94. *Cetatea și schitul Negru Vodă. Raport adresat C.M.I. asupra antichităților din comuna Cetățeni, județul Muscel*.

Calitățile de muzeograf le-a dobândit pe parcursul anilor desfășurând o bogată activitate în care preponderente au fost momentele când din numeroasele piese a reușit să selecționeze pe cele mai semnificative, definitorii pentru creativitatea înaintașilor. Rezumatele redactate pentru întocmirea cataloagelor expozițiilor relevă cunoștințele care l-au călăuzit în elaborarea unor asemenea sinteze. De la Catalogul Colecțiilor Comisiunii Monumentelor Istorice³⁸ la definirea componentelor expozițiilor reprezentative organizate la Paris și Geneva în anul 1925, muzeograful V.N.D. a parcurs drumul cunoașterii care i-a permis ca la solicitările dictate de situațiile conjuncturale să poată totuși să răspundă în așa mod încât atenția celor care ne ignorau să fie reținută și să provoace reacții benefice la adresa României. Ne referim la situația anului 1925 când cele mai semnificative piese erau lipsă din patrimoniul național fiind sechestrare de puterea sovietică care reținuse sine die tezaurul arhivistice, artistice și monetare evauate la Moscova în timpul primului război mondial.

În «B.C.M.I.» din anul 1926, V.N.D. a publicat³⁹ o cronică a acestui eveniment relevând răsunetul pe care expozițiile l-au înregistrat în cele două capitale. El fusese însărcinat cu strângerea obiectelor secțiunii de artă veche și organizarea acestei secțiuni. I-a fost pusă la dispoziție de către gazde sala de onoare, sală istorică din Palatul Tuilleries pe care el a preconizat să o amenajeze ca o capelă boltită asigurând organizarea ca în bisericile noastre. A expus pe pereții de nord și sud fresce și icoane, peretele de vest preluând portrete ale ctitorilor, iar cel din est fiind acoperit de un valoros iconostas. Toate acele măturii, circa 200 de obiecte, erau realizări ale veacurilor XIV–XIX. Ajutat de entuziastul arhitect Horia Teodoru, într-un timp record a asigurat amplasarea logică și definitorie a tâmplii de la Arnota, a tezaurului bisericii Domnești de la Curtea de Argeș, evangheliarele lui Ștefan cel Mare, fresce de la Biserica Domnească și Biserica Episcopală de la Curtea de Argeș, ușile bisericilor Cotmeana, Snagov, Cotroceni, cădelnițe, cruci, potire, discuri smălțuite, fresce redând pe Mircea cel Bătrân, Neagoe Basarab și Doamna Despina, țesături, epitafe, patrafire, procovețe, perdele, poale de icoane, acoperăminte de pe morminte, fotografii și acuarele redând monumente.

La 25 mai 1925 a avut loc deschiderea oficială a expoziției, reunind personalități ale științei și culturii, oficialități, presa. V.N.D. având ulterior prilejul de a consemna: «Expoziția din Paris a fost astfel un succes real și de netăgăduit pentru cunoașterea în reala valoare a unei țări totalmente ignorată până aci. S-a evidențiat că nu suntem, cum eram prezentați

de inamicii noștri, nomazii de ieri pe care îngăduința tratatelor îi tolerează pentru nevoia de echilibru în acest complicat orient, că de la începutul statului nostru am avut o civilizație așa de bine simbolizată prin tezaurul de la Argeș și frescele Bisericii Domnești, care, într-adevăr, sunt produse artistice de prim ordin, reprezentând momente de interes universal în dezvoltarea artistică a omenirii. Cu toate catastrofele prin care țara noastră a avut a trece, la aproape fiecare interval de cincizeci de ani, ne-au rămas atâtea obiecte pe care țările balcanice nu le mai au. Evoluția arhitectonică cu caracter pur românesc a fost găsită plină de interes».

Un numeros public a pășit în sălile expoziției până la data de 1 septembrie când exponatele au fost împachetate și transferate la Geneva unde, la 18 septembrie, s-a deschis în incinta Muzeului Rath varianta a doua, mai restrânsă, a expoziției de artă românească. V.N.D. consemna ca o concluzie al celor două acțiuni: «Suntem siguri că, în această concurență dintre popoare, prin expozițiile noastre nu vom avea de pierdut, ci din contră, nota originală a artei noastre nu ni se poate contesta de popoarele satelite ale culturii occidentale».

Este demn de reținut în acest context că pentru V.N.D. deplasarea a constituit și un prilej de completare a documentării având posibilitatea de a găsi⁴⁰ conexiuni cu obiecte păstrate în Muzeul de istorie al Genevei și în Templul Madelenei din Geneva care l-au condus spre aprofundarea sensurilor unor inscripții asemănătoare cu cele de pe inelele descoperite la Curtea de Argeș sau în muzeele din Paris și Berna unde a putut stabili analogii între acoperămintele de mormânt din colecțiile acestor instituții și cele din România.

Despre calitățile, experiența și dăruirea muzeografului V.N.D. ne este concludentă prezența lui și în consiliul de conducere al Muzeului Militar din București până în anul 1932 când și-a prezentat demisia.⁴¹ Avea ca o permanentă preocupare să fie la zi cu ceea ce era în atenția muzeografiei europene de la legislație și până la formele de expunere și relațiile cu publicul. În acest sens a și fost delegat⁴² să întocmească un Proiect de lege a muzeelor din România recomandându-i-se să se orienteze la elaborarea din legislația Italiei și a Greciei. Era un prilej de a relua dezideratul anului 1912 când în prefața catalogului publicat finaliza revendicând: «Catalogarea și organizarea tuturor muzeelor bisericesti și monastirești din județe, astăzi lăsate la voia întâmplării și amatorilor de antichități, strângerea restului de obiecte ce

³⁸ *Catalogul colecțiilor Comisiunii Monumentelor Istorice*, partea I, București, 1913 XXI + 185 p., + 33 pl. (26 p. fotografii + 7 tricromii), colecția a fost inaugurată la 23.XI.1910, cuprindea următoarele secțiuni: arheologică (muzeul și biblioteca), arhivalică (fotografii, planuri, relevee).

³⁹ «B.C.M.I.», an XIX, nr. 48 IV–VI 1926, p. 61. *Monumente reprezentative din vechea artă română, expuse în expozițiile din Paris și Geneva în anul 1925 – cuvinte introductive de V.N.D.*; ibidem, p. 57. *Oficiale: Procesul verbal nr. 10 din ședința de la 26.XI.1925 consemnând mulțumiirile adresate de Nicolae Iorga, președintele C.M.I. lui V.N.D. pentru contribuția la succesul obținut de secțiunea religioasă din expozițiile românești de la Paris și Geneva și pentru distincțiunea ce i-a fost acordată de guvernul francez.* La rândul lui V.N.D. cu acest prilej mulțumea C.M.I. pentru misiunea încredințată și pentru aprecierile enunțate.

⁴⁰ «B.C.M.I.», an XXVI, nr. 78, X–XII 1933, p. 184, comunicarea Inscriptiilor asemănătoare celor de pe inelele de la Curtea de Argeș.

⁴¹ Ibidem, an XXVI, nr. 76, IV–VI 1933, p. 95. *Oficiale: Proces-verbal al ședinței C.M.I. din 14.I.1932.*

formează înseși verigile evoluției activității artistice ale trecutului nostru, întocmirea unei Călăuze a monumentelor țării, sunt atâtea chestiuni de rezolvat, pentru viitor, în această operă de salvare a însuși sufletului nostru național».⁴³ Acestui deziderat i se alătură și trista experiență a anilor războiului când numeroase vicisitudini au diminuat cantitativ și valoric patrimoniul artistic național.

Publicarea⁴⁴ în anii 1933–1934 a vechilor însemnări, rezultat al călătoriilor făcute în primul deceniu al secolului, a evidențiat cititorilor pe lângă preocupările direct referitoare la subiectul cercetat, modul complex în care el integra asemenea preocupări precum și capacitatea descriptivă. Recurgem la câteva asemenea eșantioane definitorii:

BISTRIȚA. «Dispusă în mijlocul unei incinte, marea biserică, zidită după grandioasele proporții ale epocii de la 1840, are pe cele două laturi de Nord și de Sud, în linii paralele dispuse apartamentele castelului lui Bibescu, care dori să-și facă aici reședința de vară. Aripa dinspre Nord cuprindea apartamentele Doamnei, cea din Sud pe acelea ale Domnului. Amândouă aripile erau unite printr-o altă aripă, de Vest, unde se aflau clădirile servitorilor, bucătăriile, corpul de gardă. Aripa de Est era liberă; un simplu foișor, azi transformat, fără nici un rost, în cameră, își deschidea privirile asupra Bistriței vijelioase ce-i scâldea picioarele. Până după războiul din 1877, când palatul fu transformat în spital pentru îngrijirea prizonierilor turci, se mai conservau încă multe din splendoarea palatului. Se păstrau apartamentele, îmbrăcate în atlas, ale Domnului și Doamnei, oglinzile, candelabrele pentru lumânările de său ce luminau saloanele ca și grandioasele fanioane de la intrare. Vizitatorii de mai apoi ai Bistriței își aduc aminte încă de câteva odăi conservate în amintirea lui Bibescu. Astăzi nu a mai rămas nimic, față de barbaria ce a devastat totul. Nimic decât niște oglinzi, restul fiind înstrăinat în sat. Și am fost dureros impresionat când la cutare cârciumar am văzut patul, lavoarul, canapeaua de birou ale apartamentelor domnești, și când mi s-a spus că în tot satul se află risipite câte ceva.

Și în privința construcției însăși și a deformărilor de plâns ce se fac, sub pretext de transformări am avut onoarea de a vă adresa un referat aparte. Socotesc, d-le administrator, că ar fi bine strângerea obiectelor rămase încă de la Bibescu Vodă și grămădirea lor în sala de recepție, dacă aceasta nu a fost încă prefăcută în proiectatele transformări, iar în cazul contrariu, a se aduna la Hurez, în muzeul ce s-ar înființa aici».⁴⁵

SADOVA. «În ceea ce privește arhitectura și pictura, mănăstirea Sadova, restaurată de Administrația Domeniului Coroanei, rămâne una din cele mai frumoase monumente istorice, care trebuie să atragă speciala atenție a Comisiunii Monumentelor Istorice, cu atât mai mult, că este o zidire din însăși primii ani ai domniei lui Matei Basarab, având multe influențe din stilul clădirilor veacului precedent epocii lui Matei.

La o viitoare restaurare vor trebui spălate retușurile restaurației actuale, lucrare ce este cu atât mai imperioasă, cu cât naosul și altarul au o admirabilă pictură, făcută după tipicul slavonesc, încă din zilele lui Matei Basarab. De asemenea se va restaura clopotnița.

Și tâmpla deși restaurată în secolul al XVIII-lea, trebuie să atragă atenția, întrucât, fiind pe zid, a reprodus toate vechile motive ce decorau și tâmpla pe care a înlocuit-o. Sunt admirabile rinceaurile făcute în ștuc, ce decorează diferite registre, cum admirabile sunt și decorațiunile de supt poalele icoanelor, unde sunt representați vulturii bizantini, veșnicul simbol al puterii împărătești, care măgulește pe toți Domnitorii noștri, începând de la Mircea și până la Constantin Brâncoveanu».⁴⁶

ORODEL. «La 31 am fost la Orod, localitate aflată la 30 de kilometri departe de Calafat, fără a găsi nimic de samă,

⁴² Ibidem, *Proces-verbal al ședinței din 17.III.1932.*

⁴³ Nota 38, p. VIII.

⁴⁴ «B.C.M.I.», an XXIV, nr. 69, VII–IX 1933, p. 105–132, *Monumentele istorice din Oltenia – raport din anul 1921 referitor la cercetările din septembrie 1910.*

⁴⁵ Ibidem, an XXVI, nr. 76, IV–VI 1933, p. 55, 56.

⁴⁶ Ibidem, an XXVII, nr. 81, VII–IX 1934, p. 102.

deși se afla înscrisă ca un monument istoric. Ca artă națională însă, și pentru etnografi, sunt de cel mai mare interes căsuțele de bârne, ridicate după obiceiul muntenilor într-acest sat de moșneni aflat în plaiurile ce se întind spre Dunăre».⁴⁷

BUCOVĂȚUL. «Bucovățul, zidit cu temelii de cărămizi romane aflat tot într-același hal de ruină are o așa de mare însemnătate în evoluția noastră arhitectonică, încât va forma obiectul unui aport special, pentru a atrage deosebita luare aminte asupra acestui lăcaș, amenințat cu complectă ruină».⁴⁸

PICIORUL PODULUI LUI TRAIAN. «Trebuie luate grabnice măsuri de conservare a acestei prețioase rămășițe de o mie opt sute de ani, mărturie a latinității poporului nostru. Chiar în primăvara aceasta trebuie consolidat prin umplerea golului ce s-a scobit la partea superioară; această restaurație trebuie făcută prin cărămizi moderne, a căror așezare (rostuire) e a se face dungă, astfel ca să se poată lesne deosebi restaurația de partea veche. Pentru a evita deteriorarea piciorului prin intemperii atmosferice este nevoie de a-l proteja printr-un înveliș de beton cu ciment în partea superioară, peste care se va așterne un strat de asfalt. Va trebui și legat cu fier.

Nu pot încheia cu rămășițele arheologice romane din Severin fără a atrage atențiunea asupra antichităților, ce se păstrează aici lângă turnul lui Sever, într-un chioșc. Admirabile lucrări de sculptură, capete de boi cu ghirlande, inscripții, pietre funerare, altare, statui sunt asvârlite una peste alta, fiind chiar zilnic sfărâmate de pietrele copiilor ce se joacă aici, nesupărați. Și într-alte părți ale orașului antichitățile se găsesc și se pierd cu aceeași ușurință. Malul Dunării, ce se surpă în fiecare an, scoate la iveală diferite lucruri destul de importante. În timpul vizitei mele, am observat că, surpându-se malul, dase la iveală un superb capitel trapezoidal, cu o cruce pe el: e un tip de capitel bizantin, cum nu se mai găsește decât în cele mai vechi biserici bizantine din Ravena și care ne face a ne gândi și la civilizația bizantină, ce va fi înflorită odată acolo unde o dată strălucea cea română».⁴⁹

STREHAIA. «Este de regretat și aci dărâmarea până la pământ a rămășițelor chiliilor, cum și scurtarea cu mai mult de trei sferturi din zidurile înconjurătoare. Câte elemente prețioase s-ar fi putut deduce din cercetarea unor astfel de lucruri, rămase de pe vremile trecute, și câte probleme, încă nedesluite, nu ar fi ajutat ele spre a fi lămurite!

La Strehaia și Gura Motrului se păstrează încă cel mai mare depozit de haine preoțești (odăjdii) din epoca lui Brâncoveanu, judecând după bogăția țesutului. Ele zac, în igrasia bisericii, în lăzi. Sunt de părere a se lăsa pentru usul preoților câte două pârcehi, iar restul în întregime să fie adus într-unul din Museele Bucureștilor. Ele vor servi odată pentru întocmirea istoricului îmbrăcăminții la noi».⁵⁰

HOTĂRANII. «Am vizitat și cetatea, ce se întinde până în această parte, admirând un mare sarcofagiu de piatră, găsit de un sătean.

Socot că e bine ca, pe lângă biserică, să fie trecut și turnul ca monument, de oare ce, așa cum a rămas azi, izolat de biserică, în mijlocul unui câmp de cultură, va cădea supt barbaria oricărui arendaș rapace ce ar voi să cultive și locul ocupat de turn. Pe lângă aceasta, modul cum e organizat și ornamentat cu doi lei mari de piatră, imitând medievalale grinzi de ridicare ale pont-levis-uri-lor îi dă o deosebită importanță».⁵¹

REȘCA. «Când m-am decis a visita Reșca, fiind aproape de Hotărani, am făcut-o mai mult de curiozitate de a vedea localitatea de care se făcuse mult zgomot și aveam convingerea că totul se reduce la reclama ce și-au făcut-o toți săpătorii de aici, de la începutul veacului până azi. Am rămas însă uimit de grandiositatea spectacolului ce se desfășoară

⁴⁷ Ibidem, p. 103.

⁴⁸ Ibidem, p. 104.

⁴⁹ Ibidem, p. 105.

⁵⁰ Ibidem, p. 108.

⁵¹ Ibidem, p. 109.

ochilor, cum și de barbaria ce se urmează în mod sistematic până azi. Pe o întindere de mai bine de o sută de pogoane, se întinde suprafața pe care s-a dezvoltat odată viața romană în cetatea Antina, cum îi spun locuitorii. Pământul pe toată această întindere este scobit palmă cu palmă, de căutătorii de antichități: unele găuri sunt cu totul recente, astfel că, privită din distanță, câmpia face impresia de a fi presărată pe toată întinderea cu cuiburi de cârțiță.

De sute de ani, locuitorii care se află pe pământul acesta trăiesc numai din rămășițele splendidei civilizații de odinioară. Săpăturile făcute au dat de diferite urme de construcții: unele curat romane, făcute cu cimentul și blocajul cunoscut, altele numai cu pământ, făcute cu cioburile și resturile celor d'întăiu. Și azi întreg satul românesc de aici e zidit în întregime cu cărămidă de Antina.

Oricine voiește a face o casă sapă cărămidă: această cărămidă fiind foarte rezistentă și mare, tot așa de tare ca și lespede de piatră, e căutată și în satele d'împrejur. Este și un curs al cărămizilor ce variază an cu an. Anul acesta s-au vândut cărămizi de Antina cu prețul de cincizeci de bani bucata, pentru construcții de case sătești. Un burlan de apeduct se vinde cu același preț: e întrebuințat la sobe, pentru fum, ca olane.

Aceste săpături nu pot fi oprite, făcându-se în curțile și locurile de cultură ale locuitorilor. Sunt locuitori cari au săpat toată curtea la adâncime de un stânjen pentru a găsi antichități. Un locuitor sărman și-a făcut cu câștigul realizat din săpături și din materialul ce i-l-au procurat de o casă de 3.000 lei. Paguba cea mai mare este pierderea acestor antichități, ce-și iau drumul străinătății prin misiți bine organizați. Se găsesc monede de aur, arginți, aramă, romane. Se numesc în limbajul sătesc blandaneți, mangali se vinde bucata de la 5 lei până la 20 de bani. Se găsesc antice de inele: camee (se vând cu 15, 20 lei bucata). S-au găsit urme de statui, statuete de bronz reprezentând divinități. Eu însumi am văzut la un țigan un superb cap de statuie, mutilat, găsit în albia Tazlului, care furnizează în el mult material arheologic.

Prin bulgarii cari umblă călări, aducând lucruri de podoabă proaste, cercei, brățări, etc., se adună toate monedele pentru a fi returnate. Evreii adună antichitățile. Un rus, Pavlov, ceasornicar în Craiova, nu lipsește de a aduna tot materialul descoperit.

Se impun energice măsuri pentru încetarea barbariei, de care vom fi răspunzători față de generațiile viitoare. Antina, aflându-se în vatra satului, servind de pășune, trebuie răscumpărată de Stat și a se da în schimb un alt loc mai bun de pășune. Pe de altă parte, trebuie impus patrulelor de jandarmi locali îndatorirea vizitării în orice timp a câmpului, având și putința de a amenda și încarcera pe contravenienți. În fine, pentru că multe lucruri se găsesc la întâmplare, în timpul lucrului sau al ploilor ce le dezgroapă și fiindcă nu se pot opri locuitorii de a vinde ceea ce au găsit, socot că e bine a se trimite din când în când, primăvara, vara și toamna, câte un specialist, care să cumpere pentru instituția care va fi pătrunsă de nevoia acestor cumpărături tot ceea ce s-a descoperit în acest timp. El aflându-se în relații cu locuitorii, vor aduna tot ceia ce până acum, în lipsă de orice organizație întreprinsă de Stat, merge peste hotare spre muzeele străine.

Cele mai frumoase lucrări le-am găsit în curtea locuitorului Dumitru Ilie Stan Florea. Aici, probabil că se fi aflat templul cetății, judecând după admirabilele resturi de coloane corintiene ce se descoperă. Săpăturile sistematice vor da de substrucțiunile splendidului templu și poate și de inscripțiile lui, care vor lumina istoria localității. Trebuie să adaog însă că, în locul unde au fost găsite azi, zidite cu cărămizi lipite cu pământ, trebuie să fi fost transportate dintr-un alt loc de prin aproiere poate de slavi, cari le-au sfărâmat utilizându-le pentru locuințele lor ordinare. Locul templului trebuie însă căutat în aceeași curte, căci tot aici s-au găsit și colosalele baze de piatră pe care repausau coloanele. Trebuie să adaog că exemplarele cele mai frumoase găsite s-au vândut, rămânând numai cioburile, azi». ⁵²

⁵² Ibidem, p. 110.

CĂLUIUL. «De Căluu se leagă numele celor mai mari oameni ai neamului, cari știură să facă aici una din cele mai vrednice mănăstiri din țară, după cum se vede și din impresiile lui Paul de Alep.

Ca pictură biserica de la Căluu merită cea mai mare atenție, nu numai fiind una din picturile ce se poate dovedi documentat că e din veacul al XVI-lea, dar și prin faptul că ea conține pictura ce represintă pe Mihai-Vodă. Aici va trebui cândva întreprinsă o spălare radicală a vechii picturi pentru a o desprinde din retușările anoste ce s-au făcut la 1830. Am avut bucuria ca supoziția ce am făcut-o cu privire la caracterizarea picturii în epoca mai veche – ce am făcut-o în alte rapoarte, să se întărească, observând picturile Căluului, unde am găsit, pe lângă alte asemănări în pictura făcută după tipicul slavon, și caracteristicile îmbrăcăminții sfinților din altar: mantii cu cruci.

Evident că lucrările de reparație făcute aici sunt acceptabile, deși turnul naosului are crucea așezată strâmb, cu toate că s-a mai mandatat o sumă pentru îndreptarea ei; ele însă nu pot să fie privite decât ca începutul restaurației ce țara datorește bisericii legate de cele mai mari glorii ale neamului». ⁵³

TISMANA. «La 3 am pornit spre Târgul-Jiului, pentru ca a doua zi să merg spre Tismana. Nu are farmecul sălbatic al Arnotei, cățărata în stânci, ci priveliștea duioasă a Hurezilor, asemănându-se și pozițiunea locurilor, în formă de căldări, dar o întrece ca pitoresc. Într-o gură de vale a Tismanei, pe o stâncă în stânga, la 38 metri înălțime, de pe care țâșnesc apele ce se prăvălesc din munte în cascade vijelioase prefăcute într-un nor de stropi și spumă, se împlântă bătrâna mănăstire supt dreptul părete, în care sus. este o peșteră, unde a trăit Sfântul Nicodim. O peșteră deci, ca și la cele mai vechi mănăstiri, este începutul mănăstirii.

Visitând Tismana, aveam convingerea după cele cetite că voi găsi o mănăstire complet stricată, dacă nu zidită chiar din temelie, din nou, în urma reparației Bibescului.

Am avut însă plăcerea de a constata că restaurarea s-a făcut destul de bine, comparând-o cu restaurările ce s-au mai făcut apoi în țară la noi și având în vedere că de abia atunci se năștea știința restaurărilor arheologice în Apusul Europei. Arhitecți străini s-au comportat cu destul simț de pietate și destul înțelegere cu monumentele noastre, pe atât cât a putut să li permită starea de ruină în care ele zăceau, Schlatter, Beniș, etc. oameni cu merite, mai ales în ceea ce privește conștiinciozitatea, tăria și solidaritatea cu care au lucrat. Nu voi uita niciodată frumusețea acoperișului și arta cu care e lucrat la arestul Arnotei și temeinicia zidirilor de la Bistrița. Conștiinciozitate care ar putea servi de model astăzi.

Avem însă un vechiu monument în toată splendoarea lui odinioară, suferind numai mici transformări în mult criticata restaurare a unui patriot Domn, cum a fost Bibescu». ⁵⁴

TISMANA. «Dar Tismana nu se reduce numai la mănăstirea Tismana: o larvă adevărată, o colonie de călugări, mișunau în schiturile de pe munte, ca și la muntele Atosului, ca și la Putna lui Ștefan cel Mare. Cu gândul de a le visita pe toate, am început urcușul Cioclovinei; greutatea drumului alunecos din ce urcam mai în sus, cum și frigul pătrunzător m-au făcut a nu putea visita decât schitul Cioclovina, foarte interesant, cu un pridvor în coastă». ⁵⁵

BAIA-DE-ARAMĂ. «La 5 am pornit spre Baia-de-Aramă. Dincolo de Motru se văd perspectivele plaiurilor pleșuve, pline de pietre mai albe-roșcate, unde odinioară, sub Vodă Matei Basarab, înfloria una din cele mai mari exploatari de aramă. Trecem mai întâi prin Padeș, unde sus, pe o coamă de deal, se văd până și azi întăririle taberei lui Tudor Vladimirescu, care-și așezase aici cartierul, pe tot timpul cât și-a strâns oștile. Privirea e largă și spre Sud și spre Nord, pe apa Motrului». ⁵⁶

⁵³ Ibidem, p. 113.

⁵⁴ Ibidem, p. 116.

⁵⁵ Ibidem, p. 117.

⁵⁶ Ibidem, p. 117.

O viață de permanentă dăruire, de evidențiere a semnificațiilor relicvelor moștenite l-a purtat în toate zonele României, soluțiile salvatoare pentru aceste monumente ca și studiile cu care se finalizau aceste cercetări constituindu-se dominantă ce l-a mobilizat în tot ceea ce a întreprins. În acest bogat și permanent itinerar revenirea era o continuă preocupare de a fi o prezentă în zona de obârșie care l-a propulsat și stimulat de a deveni apărătorul patrimoniului după cum se exprimase încă din momentul când întocmise o repertoriare a monumentelor județului Dâmbovița. Finalul acestei călăuze provoca cititorul să acorde atenția acestor sacre moșteniri, să-i acorde protecția și respectul cuvenit. Totodată el definește că această moștenire este rodul muncii acelora care pe parcursul istoriei s-au constituit ziditori și apărători ai acestor plaiuri. Redăm două pasaje pe care le considerăm în acest sens deosebit de concludente:

«Ce a rămas de pe urma timpurilor trecute? Ce a rămas de pe urma tuturor generațiilor ce ne-au precedat și au trăit ca și noi pe acest petec de țară: județul Dâmbovița?

Au rămas pe deoparte documentele de proprietate, hrisoavele pe piele, cu marile peceti atârinate, – hrisoavele – cum le zic moșnenii; apoi răvașele și peticuțele de hârtie păstrate cu sfințenie în motoașcele lor, în cari, cu buchii vechi, sunt scrise pricini și certuri de hotare, testamente și foi de zestre, blesteme în vremuri de nenorocire și însemnări de cele ce s-au petrecut în cursul leaturilor. Acolo zace toată viața strămoșilor noștri; din peticelul de hârtie pe care de multe ori îl asvârlim din neștiință, luăm știri asupra vremurilor de altă dată, înțelegem ce era odată.

Păstrarea tuturor acestor hârtii moștenite e o datorie și față de țară și față de mândria ce trebuie să o aibă orice om față de vechimea neamului său. Prin aceasta omul se deosebește de animal pe care nu-l interesează decât clipa de față; și de veneticul străin, care fără nici un drept asupra acestei țări, tinde să robească pe băștinații acestui pământ.

E o datorie pe de altă parte pentru posesorii acelor acte de a le face cunoscute celor ce pricep să le citească și să le înțeleagă pentru a putea lua știrile de cari au nevoie.

În al doilea rând, au rămas monumentele, adică crucile ridicate la răspântii pentru cei căzuți în războaie, sau pentru pomenire; movilele pe câmpuri de lupte; casele vechi și palatele; schitele; bisericile și monastirile; – vasele bisericesti; odăjdii; haine și mobilier vechi; pietre de morminte; zugrăveli ș.c.i. Înstrăinarea, dărâmarea și transformarea acestor lucruri, rămase de la strămoșii noștri, înseamnă nu numai o impietate față de predecesorii noștri cari le-au ridicat cu scopul și cu limba de moarte de a li se perpetua numele, ci și o crimă, întrucât prin desființarea lor desființăm tot ceea ce trebuie să facă mândria noastră: Trecutul.

Dar țărani ce au făcut? Ei cu palmele lor au ajutat la facerea tuturor acestor monumente ca zidari, pietrari, dulgheri, ei au tras brazda câmpului din care s-a scos banul cu care s-a clădit tot ceea ce face mândria noastră de azi. Ei au apărat ca oșteni cu sângele lor, aceste sfinte locașe în care zace toată gloria Țării? Și a avut timp să lucreze și la tot ceea ce se numește arta țărănească.

A crestat iarna furci, tronuri, donițe; a țesut minunate velințe, ii, fote; a împodobit frumos ușile și ferestrele; a înflorat cu flori și animale fantastice tencuielile zidurilor; și ne-a lăsat case frumoase ca cele ce le vedem pe toate plaiurile, și care ar fi bine să se păstreze cu tot ceea ce ele au vechi; căci ce casă mai frumoasă e ca aceea a Vătafului de plai Radu, din comuna Pietroșița (azi Vătășescu) din 1750, sau ca cea din Brănești a lui Vasile Enache din 1790, sau ca cea din Căndești a lui Parniea și Pârvan?

Fie ca simțul pentru timpurile vechi să fie veșnic deștept și să fie ca acest almanah, cea dintâi manifestare culturală a județului Dâmbovița, deșteptând interesul pentru ca acel trecut, să trezească la o viață nouă asemenea celui vechi pe cei adormiți în toropeala timpurilor de azi lipsite de orice crez și de orice ideal».57

Încheiem această succintă incursiune în textele ce-l definesc pe patriotul V.N.D., recurgând la cuvintele ce se constituie îndrumar pentru vizitatorul de orice vârstă, pregătire, preocupări, apelul lui fiind astăzi mai mult decât necesar să fie în atenția tuturor:

«Vizitarea acestor monumente de care se leagă gloria trecutului țării, e un prilej pentru unii vizitatori de pomenire sufletească și pietate, pentru alții de vanitate nefolositoare acestor monumente, întrucât acolo unde generațiile trecute, au dat, au închinat și au înfrumusețat, aceștia din urmă zmulg avutul pentru a-și împodobi casele, sau își lasă sarbedele lor nume pe zidurile monumentelor, distrugând vechi ziduri, vechi picturi și necinstind o țară întreagă, prin aceste obiceiuri cari n-au existat la nici o epocă anterioară a istoriei noastre.

Numele lor ar trebui larg publicate, într-o carte, pentru a le asigura astfel, veșnicia la care ei aspiră».58

SUMMARY

To call up in mind the activity carried on by Virgiliu N. Drăghiceanu during the first decades of the 20th Century means to offer the possibility to know a great personality of Romanian science and culture.

Passionately fond of the historical monuments, Virgiliu N. Drăghiceanu carried on a various and complex activity within the Historical Monuments Commission as archaeologist, conservator, secretary-director of this Commission and of the Commission gazette, too.

Towards the end of his career he became member of this important institution.

As archaeologist he studied many monuments which were integrated later on in the Romanian National Patrimony as important pieces of it. During his trips along the country he identified a lot of vestiges of our historical past, taking promptly the necessary steps for their restoration and conservation.

In 1926, at Nicolae Iorga's proposal and as a recognition of his contribution to the activity of the Historical Monuments Commission, he was conferred the correspondent member title of the Romanian Academy.

His works represent an important source of inspiration for the generations to come and ask an attentive research to permit the drawing up of a bio-bibliography to determinate his adequate place in the National Cultural Inheritance.

57 V.N.D., *Monumentele istorice din județul Dâmbovița*, 1912, p. 12, 13, 35.

58 V.N.D., *Curtea de Argeș, Călăuza vizitatorului monumentelor orașului*, f.a., p. 19.